

Jak rozumět ukrajinským volbám: Tři (znovu) objevené pravdy

Vývoji na Ukrajině věnovala světová média v průběhu prosince a ledna značnou pozornost. Díky tomu svět (znovu)objevil některé zásadní otázky, které jsou s Ukrajinou spojené, ale které byly v posledních letech soustavně ignorovány. Mezi ně patří také tři hluboké problémy, jimž se chceme věnovat v této stati.

PETR KRATOCHVÍL

Prvním z nich je fakt, že se Ukrajina potýká s dlouhodobou politickou krizí, která v roce 2004 vyvrcholila nejen prezidentskými volbami, ale také soubojem o ústavní reformu. Druhou skutečností, jež byla po dlouhé době znovu objevena, je přetrvávající rozpolcenost ukrajinské identity, která dalece překračuje čisté jazykové rozdělení. A do třetice současná krize ukázala, že ani Rusko, ale ani Evropská unie dosud nedokázaly zaujmout k Ukrajině jako nezávislému a strategicky významnému státu koncepční přístup.

Rozkládající se režim: Prezidentské volby a ústavní reforma

Ukrajina není z politologického hlediska jasně vyprofilovaný stát a neexistuje zde zralý stranický systém. Volební preference jednotlivých stran se proto ve velké většině odvozují od postavení vůdčích osobností. Navíc rozsáhlé prezidentské pravomoci význam politikých stran dále umenšily. Prezident vůbec hrál zejména v druhé polovině 90. let klíčovou roli jak v politickém, tak i ekonomickém životě země.

Od počátku nového století se začala výrazněji projevat nespokojenost s tímto uspořádáním. Důvodem ovšem byla především obava prezidenta Kučmy samotného, že příští prezident by mohl přerozdělit (bývalý) státní majetek. Cílem Kučmovy administrativy a s ní úzce provázaných východoukrajinských klanů (především dněpropetrovského) bylo proto omezit moc (budoucího) prezidenta a přenést větší pravomoci na parlament. Reformní opatření byla teoreticky v souladu s rovnoměrnějším rozdělením tří mocí, a tedy demokratizací země, což sloužilo jako hlavní argument advokátům reformy. Avšak opozice začala zhruba od konce roku 2002 reformní návrhy striktně odmítat.¹⁾ To souviselo především s představou V. Juščenka, že jeho šance na volební vítězství v prezidentských volbách jsou značně vysoké.

Reforma zahrnovala celý balík zákonů, za něž se ve shodě s prezidentskou administrativou postavila provládní parlamentní většina. Hlasování o klíčové části reformy prošlo prvním čtením v únoru 2004, avšak rozho-

dující hlasování na počátku dubna neproběhlo podle představ vládní většiny a skončilo fiaskem. Neúspěch hlasování byl pro vládní poslance šokem, a to tím více, že si nedlouho předtím získali podporu Socialistické strany O. Moroze, což mělo při hlasování zajistit Kučmově skupině pohodlnou většinu.

Teprve po tomto nečekaném vnitropolitickém zvratu se prezidentská administrativní zaměřila na volby jako takové. „Vládním“ kandidátem na prezidentský úřad se sice nedlouho poté stal ukrajinský premiér Viktor Janukovyč, ale Kučmova podpora Janukovyčovi byla již od počátku dosti váhavá. Nelze se proto ubránit dojmu, že Janukovyč byl chápán pouze jako menší zlo ve srovnání s opozičními představiteli (zejména radikálně naladěnou Julii Tymošenkovou). Jedním z důvodů, proč tandem Kučma – Janukovyč nenaplňoval představy o ideální spolupráci, byla Janukovyčova příslušnost ke konkurenčnímu doněckému klanu, který stejně jako opozice nebyl spokojen s dominancí prezidentovy administrativy a dněpropetrovských. Utvořením koalice mezi těmito dvěma aktéry (k nimž je někdy ještě přiřazován šéf prezidentské administrativy Medvedčuk) se ale přesto ustavila mocenská rovnováha mezi opozicí a Kučmovými příznivci, která zůstala v zásadě stabilní v průběhu celé volební kampaně.

Volební kampaň se rozeběhla na počátku července a celá druhá polovina roku 2004 byla charakterizována stupňujícím se napětím mezi oběma tábory. Již od počátku bylo ale zřejmé, že do boje mohou reálně zasáhnout pouze čtyři z celkového počtu 26 kandidátů.²⁾ Kromě V. Janukovyče a V. Juščenka to byl ještě kandidát komunistické strany P. Symonenko a socialista O. Moroz. Zajímavé bylo, že Juščenko nekandidoval jako představitel Naší Ukrajiny, ale jako nezávislý kandidát, což zjednodušilo jeho pozici a umožnilo mu prezentovat se jako „nová tvář Ukrajiny“, nespojená s partikulárními stranickými zájmy.

Nástroje používané Kučmou k podpoře dosavadního premiéra si nezadaly s propagandou známou ze sovětských let. Většina

sdělovacích prostředků o kampani informovala zcela jednostranně: Zdůrazňovala zásluhy současného prezidenta a premiéra, a naopak očerňovala Juščenka.³⁾ Média představovala obecně častý předmět útoků. S problémy se střetla přirozeně pouze ta média, která se nechtěla podřizovat politickému nátlaku. Ústrkům ovšem musela čelit i renomovaná zahraniční média jako například Rádio Svobodná Evropa.

Zde je třeba konstatovat, že opozice často postupovala způsobem, který jenom mírně zaostával za praktikami Janukovyče. Jediná nezávislá televizní stanice Kanál 5 sice poskytovala dostatek času opozičním předákům, ale naproti absenci prostoru pro vyjádření provládních představitelů ji také diskvalifikovala coby objektivní zdroj informací. Jak V. Juščenko, tak i jeho blízká spolupracovnice J. Tymošenková používali stejně populistická hesla jako úřadující premiér. Zatímco V. Janukovyč sliboval dvakrát až dvaapůlkrát zvýšit mzdy, Juščenko ve svém volebním programu kontroval mj. vytvoření míst neuvěřitelných pěti milionů pracovních míst.⁴⁾

Průběh voleb samotných je notoricky známý, a proto uvedeme jenom krátké shrnutí: Zatímco první kolo voleb 31. října bylo podle oficiálních výsledků vzácně vyrovnané – jak Juščenko, tak i Janukovyč získali necelých 40 procent, druhé kolo ukázalo značnou disproporci mezi oběma kandidáty. Problém ovšem spočíval v tom, že dva nezávislé průzkumy přímo před volebními místnostmi naznačovaly jasně vítězství opozičního kandidáta, ale podle předběžných výsledků vyhlášených ústřední volební komisí zvítězil Viktor Janukovyč.⁵⁾

Opozice okamžitě obvinila vládu z volebních machinací. A vskutku – rozsah volebních podvodů byl i na ukrajinské poměry překvapující. Kromě již zmíněné státní podpory pro V. Janukovyče se jako nejzávažnější projevilo tzv. absenční hlasování, neboť hlasující při něm mohli být převáženi z místa na místo a volit opakovaně. Dalším negativem byl nátlak na zaměstnance státní správy či příslušníky armády, aby volili provládního kandidáta, a velmi podezřelý byl i fakt, že v oblastech, kde byl Janukovyč nejsilnější, dosahovala podle ústřední volební komise účast až neuvěřitelných hodnot (přes 96 procent v Doněcku, 88 procent v Lugansku).⁶⁾

Ať už byla původní představa L. Kučmy jakákoliv, masové demonstrace, které v Kyjevě probíhaly fakticky bez přestávky od 21. listopadu, jej donutily zasednout k jednacímu stolu. Jednání začala 26. listopadu a kromě prezidenta a obou kandidátů se jich účastnili též zahraniční zprostředkovatelé: polský prezident A. Kwaśniewski, litevský prezident V. Adamkus, generální tajemník OBSE J. Kubiš, za Evropskou unii J. Solana a za ruskou stranu B. Gryzlov a později i mnozí další.

Jednání ovšem uvízla na mrtvém bodě, jelikož opozice odmítala přistoupit na některé „kompromisní“ návrhy, neboť to by jí připravilo o značnou část podpory veřejnos-

ti. Mezi tyto návrhy patřilo například uspořádání nových voleb, v nichž by nekandidoval ani jeden z obou protivníků, údajně se jednalo i o rozdělení mocenských postů (jeden prezidentem, druhý premiérem).

V té době ale již tak evidentně nervózního Janukovyče zasáhlo několik ran, které dále posílily Juščenkovo postavení. Nejpodstatnější z nich byla takticky nedomyšlená účast Janukovyče na setkání představitelů jihovýchodních ukrajinských regionů, kteří diskutovali o vytvoření autonomní, anebo dokonce zcela nezávislé republiky v rusky hovořících oblastech Ukrajiny. Jednání se navíc účastnil i moskevský primátor Lužkov, a proto bylo setkání většinou ukrajinského obyvatelstva chápáno jako Moskvou inspirovaný pokus o secesi části jejich země. O separatistických snahách se kriticky vyjádřil nejen Juščenko, ale i samotný prezident Kučma, který tak učinil na nátlak opozice 29. listopadu 2004.⁷⁾ Za druhé, Janukovyčův tým opustil jeho volební manažer Serhej Tyhypko, na což Janukovyč reagoval mimořádně zlostně. A do třetice: 3. prosince ukrajinský nejvyšší soud rozhodl o neplatnosti druhého kola voleb, tedy přesně podle požadavků opozice.

Tento vývoj přiměl prezidenta Kučmu k řešení, jež bylo přijatelné i pro opozici: Nejvyšší rada (ukrajinský parlament) přijala balík reformních zákonů, které redukovaly prezidentské pravomoci, a naopak posilovaly postavení regionů. Současně byla přijata opatření, která snížila pravděpodobnost podvodů při volbách (např. omezením absenčního hlasování). Vyvrcholení několika-měsíčního boje o prezidentské křeslo přišlo 26. prosince, kdy se opakovalo druhé kolo voleb. Jednoznačným vítězem se stal V. Juščenko, jenž získal téměř 52 procenta hlasů, zatímco jeho oponent téměř o 8 procent méně.⁸⁾

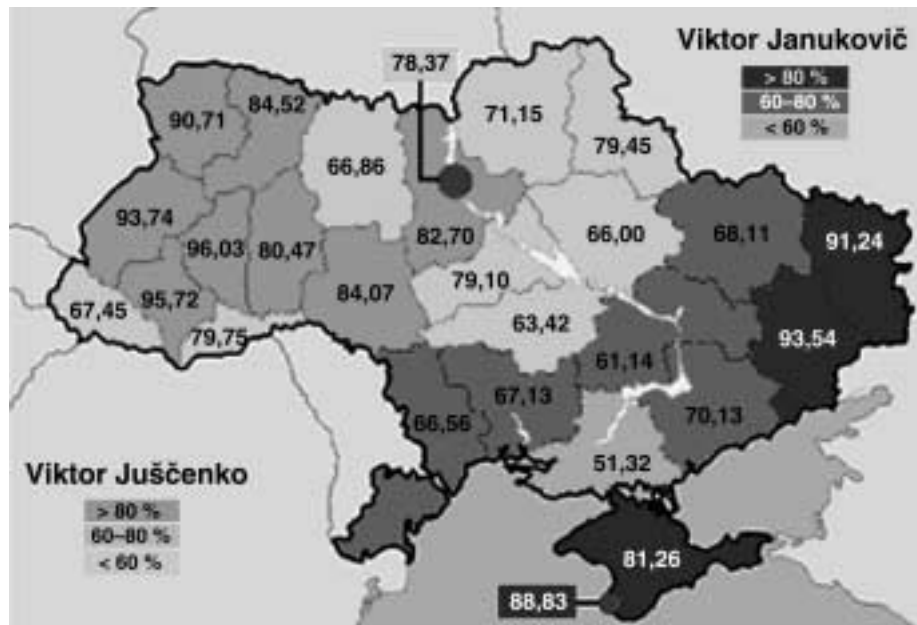
Ač přirovnání ukrajinské „oranžové revoluce“ k „růžové revoluci“ v Gruzii není zcela adekvátní, Kyjev se stejně jako Tbilisi odpoutal od tradiční postsovětské koncepce předávání moci. Už samotný fakt, že Juščenko představoval reálnou alternativu k dosavadním mocenským strukturám, byl v prostoru SNS naprosto ojedinělý. Stejně tak rozsáhlá aktivizace prostého obyvatelstva je na Ukrajině věcí nevídanou. Současně je ale třeba vidět i limity ukrajinsko-gruzínské paralely: V Gruzii se hlas obyvatelstva nerozštěpil tak jako na Ukrajině a Juščenko má daleko k vyhraněné protiruským postojům M. Saakašviliho. Ukrajina hraje navíc jak v ruském, tak v západním vnímání mnohem důležitější roli než Gruzie a efekt její, byť částečné demokratizace bude výrazně vyšší.

Rozpolcená identita: Prezidentské volby a rozdělení země na východ a západ

Dramatičnost prezidentských voleb ještě výrazně vzrostla tím, že se země rozdělila zhruba na polovinu nejen z hlediska počtu hlasů, ale i geograficky (viz obr. 1).

Obrázek 1

Výsledky v opakovaném druhém kole voleb podle regionů

Zdroj: Wikipedia, http://en.org/wiki/Ukrajina_presidential_election,_2004#Candidates

Při volbách se tak jasně ukázaly hranice ukrajinské občanské identity.⁹⁾ Západ Ukrajiny se totiž tradičně chová i uvažuje diametrálně odlišně od ukrajinského východu. Nejde tedy jenom o identitu jazykovou, ale o mnohem hlubší rozdělení, které sahá několik staletí nazpět. Ostatně ono tolikrát zmiňované rozdělení podle jazyka je značně zavádějící. Je totiž třeba rozlišovat mezi těmi, kteří se jednoznačně hlásí k Rusům, a těmi, kdo se považují za Ukrajince (v občanském slova smyslu), avšak jejich rodným jazykem je ruština.¹⁰⁾ Tak například Kyjev, jednoznačně podporující Juščenko (v opakovaném druhém kole voleb zde opoziční kandidát získal více než tři čtvrtiny hlasů), je převážně ruskojazyčným městem.

Podobně i rozlišení na průmyslový východ, který tvoří ekonomické jádro země, a chudý agrární západ není jednoznačné. Industrializace východu proběhla především za sovětské éry a dnes se mnohé doly či podniky těžkého průmyslu na východě potýkají s ohromnými problémy. Naopak je to především západní a střední část země, která má šanci přitáhnout značné množství západních investic.

Skutečnou příčinu předělu mezi východem a západem je tak nutno hledat v historickém rozdělení země na tu část, která byla dlouhou dobu součástí západněji ležících mocností (zprvu polsko-litevského státu, později Polska nebo Rakouska-Uherska), a na regiony, které staletí spadaly pod ruskou vládu. I dnešní rozdělení Ukrajiny na západní a východní část víceméně kopíruje rozdělení Ukrajiny mezi Polsko a moskevský stát po rusko-polské válce, v níž Polsko ztratilo levobřežní Ukrajinu (smlouvou andrusovskou z roku 1667). Zvláštní geopoliti-

cká poloha Ukrajiny také byla příčinou náboženského rozdělení země na převážně uniatskou západní část a většinou pravoslavný východ.

Po trojím dělení Polska se ukrajinský kulturní život opět odehrával v převážné míře v (neruské) západní části Ukrajiny, kde působila také velká část ukrajinských obrozenců. Naproti tomu carská vláda se ostře stavěla proti používání ukrajinštiny vůbec (tzv. emský ukaz) a obyvatelstvo bylo silně rusifikováno. Důsledkem je již zmiňovaný současný stav, kdy počet ruskojazyčného obyvatelstva výrazně převyšuje počet Rusů.

Neujasněnost ukrajinské identity, která se na rozdíl od velké většiny východoevropských zemí nemohla odvolávat ani na jazykovou, ani na náboženskou jednotu, tak i dnes zůstává jedním z hlavních faktorů, které limitují schopnost ukrajinského vedení získat obyvatelstvo jako celek pro určitou zahraničněpolitickou orientaci. Tuto nevyhraněnost Ukrajiny ve vztahu k Rusku ostatně dokládají rozpačité oslavy 350. výročí perejaslavské unie, jež byla Putinem a Kučmou prezentována jako počátek bratrského sjednocení Ruska a Ukrajiny, ale která je často chápána jako začátek rusifikace země.

Chybějící koncepce: Zahraniční angažmá v ukrajinské politice

Není nejmenšího sporu o tom, že neaktivnějším vnějším hráčem bylo po většinu roku 2004 Rusko. Jeho zájem o Ukrajinu je naprosto pochopitelný: Ukrajina byla a je pro Putinovy imperiální ambice nejdůležitějším státem. Pomineme-li kulturní faktory (Rusko dlouhodobě není schopno se emocionálně odpoutat od představy o znovusjed-

nocení Ruska, Běloruska a Ukrajiny, kterou vnímá jako kolébkou ruské civilizace) a výraznou ruskou menšinu na Ukrajině, hrají též velkou roli otázky bezpečnostní a ekonomické. Například pokud má mít jaký význam projekt Jednotného ekonomického prostoru (zahrnující Rusko, Bělorusko, Kazachstán a právě Ukrajinu), je ukrajinská účast zcela principiální.¹¹⁾ Kreml tedy nutně potřeboval loajálního nástupce prezidenta Kučmy, který by další integraci s Ruskem podpořil.

Stejně jako pro Kučmu ovšem ani pro Putina nebyl Janukovyč ideálním kandidátem. Doněcký klan se totiž netajil mezinárodními aspiracemi v oblasti metalurgie, což jasně kolidovalo se zájmy ruských firem, jež by naopak Donbas chtěly ovládnout samy. Obavy z prozápadní orientace V. Juščenka a jeho zdůrazňovaný ukrajinský patriotismus ale naznačovaly, že v případě Juščenkovy vítězství Moskva ztratí svůj dosavadní vliv na strategická rozhodnutí Kyjeva. Proto se Putin postavil na Janukovyčovu stranu.

Ruská pomoc provládá straně byla vskutku rozsáhlá: Rusko poskytlo ukrajinskému premiérovi polovinu všech finančních prostředků na jeho volební kampaň (zhruba 300 milionů dolarů). Putin sám opakovaně Ukrajinu navštěvoval a zcela nepokrytě strnil premiérovi. V podpoře Janukovyče se ale angažovala celá řada ruských politiků počínaje moskevským primátorem Lužkovem přes předsedu ruské Státní dumy Gryzlova až po ruského velvyslance v Kyjevě Černomyrdina.

Ruský prezident nicméně podcenil jak sílu demonstrací v Kyjevě a v dalších velkých ukrajinských městech, tak i ochotu některých významných oligarchů Juščenka podpořit. Třetí Putinovu chybou bylo podcenění silných vazeb mezi Ukrajinou a Západem. Všechny tyto chyby pramení ze zcela zásadního omylu Kremlu, že je možné si náklonnost Ukrajiny dlouhodobě udržet podporou zkorumpovaného proruského vedení. Tento model se začíná hroutit i jinde v regionu, jak dokázal vývoj v Gruzii; čím dříve si Rusko omezenost svého dosavadního přístupu uvědomí, tím rychleji dokáže navázat normální, postimperiální vztahy se svými okolím.

Je zřejmé, že Spojené státy výrazně přispěly k vítězství prozápadní opozice. USA mají největší zásluhu na rozvoji občanské společnosti na Ukrajině, kterou prostřednictvím nejrůznějších nadací (jako např. Freedom House nebo National Democratic Institute) dlouhodobě podporovaly. Americká administrativa dala velmi rychle a jasně najevo, že se nemůže smířit s volebními podvody při prezidentských volbách a nebude manipulace tolerovat ani v budoucnu.

Evropská unie naproti tomu z dlouhodobého hlediska ke stabilizaci Ukrajiny nepřispěla tak výrazně. Ukrajina aspirovala na členství v Evropské unii od roku 1996, ale velmi příkrá reakce Evropské komise postupně zchladila reformní zápal Kyjeva. Romano Prodi dokonce konstatoval, že Ukrajina má stejnou šanci stát se členem EU jako

Nový Zéland.¹²⁾ Dokonce bychom mohli říct, že nezáměr EU stál i za znovuoobnovou spolupráci Ukrajiny s Ruskem. Nejnovější plány Unie, jako např. vytvoření jednotné evropské politiky dobrého sousedství, také nejsou na Ukrajině přijímány s nadšením, jelikož jsou chápány jako náhražka plného členství. Ani v průběhu volební krize nedokázala Unie jako celek reagovat efektivněji. Naopak i přes poněkud nemotornou snahu J. Solany postupovat konstruktivně byl jeho postoj limitován neujasněností pozice EU a preferováním dohody s Ruskem.¹³⁾ Čest Evropské unii ale zachránily některé nové členské státy, především Polsko a Litva, jejichž nejvyšší představitelé zcela jednoznačně podpořili demokratizaci země. Ostatně byli to opět zejména polští zástupci v Evropském parlamentu, díky nimž se naprostá většina poslanců vyjádřila ve prospěch možného členství Ukrajiny v EU.

Neschopnost Evropské unie jako celku přispět výrazněji k řešení ukrajinské krize je přímým důsledkem přetrvávající nejasnosti přístupu EU k Rusku. Nekonceptnost vlastního postoje vůči Moskvě Brusel občas vyvažuje ústupky na úkor třetích zemí – jako právě třeba Ukrajiny. Přátelský, avšak pevný postoj k Rusku je proto nutným předpokladem pro schopnost Unie řešit takové otázky, jako je například separatismus v Moldávii nebo otázka Běloruska.

Závěr

Závěrem se zastavme u budoucí zahraničněpolitické orientace Ukrajiny. Juščenkovy vítězství je často prezentováno jako radikální obrát prýč od Ruska. Juščenkovy prozápadní orientace je sice nezpochybnitelná, ukrajinské vztahy s Ruskem ale budou bezesporu i nadále vysoce nadstandardní.

Juščenko ale není žádný rusofobní extremističtí. Často se kupříkladu zapomíná na Juščenkovy zásluhy na stabilizaci rusko-ukrajinských vztahů v letech 1999–2001. V době, kdy byl Juščenko premiérem, totiž výrazně vzrostl rusko-ukrajinský obchod a Juščenko zastavil krádeže ruského plynu dopravovaného přes ukrajinské území. Druhým faktorem, který nutí Ukrajinu ke spolupráci s Ruskem, je výrazná ruskojazyčná menšina. Připočteme ještě téměř absolutní energetickou závislost Kyjeva na ruských zdrojích, a dostáváme se ke zcela jinému obrázku, než jaký bychom mohli získat ze západních sdělovacích prostředků. Není divu, že první cesta nového prezidenta směřovala do Kremlu. A přirozeně i ruská strana se ústy svého velvyslance Černomyrdina přihlásila k pokračování intenzivní spolupráce s Kyjevem.

Na druhou stranu je nesporné, že Ukrajina bude v dlouhodobém horizontu usilovat o samostatnější postavení a o jednoznačnou orientaci na západní, hospodářsky rozvinutější země. Připravované reformy a postupující demokratizace navíc znemožní výmluvy EU na špatnou ekonomickou a politickou situaci na Ukrajině jako důvod pro odmítání ukrajinského vstupu do Ev-

ropské unie. Je proto paradoxně otázkou, zda by pro Evropskou unii nakonec nebylo pohodlnější, kdyby se prezidentem stal V. Janukovyč. Nikdo by nezpochybňoval postoj EU k rozšíření na východ, vztahy s Ruskem by narušila oranžová revoluce a evropská politika dobrého sousedství, která řadí do stejné kategorie Ukrajinu i Ázerbájdžán, by také byla méně kritizována.

Pokud ale chce být Evropská unie opravdovým významným hráčem v mezinárodních vztazích, nesmí se spokojit s pohodlnými řešeními. Naopak, právě Ukrajina, která je dosud vnitřně rozdělená, nedemokratická a výrazně závislá na Rusku, může být testem evropské ochoty zabývat se vážně okolním světem. A zdá se, že Ukrajina je po Juščenkově vítězství připravena se svou proměnou v standardní evropský stát vážně zabývat.

kratochvil@iir.cz

¹⁾ Za opozici v tomto smyslu považujeme především Naší Ukrajinu spojenou s V. Juščenkem a Blok Julie Tymošenko. Mezi opozicí a provládání většinou lavírovali navíc ještě socialisté a komunisté.

²⁾ Přehled všech zaregistrovaných kandidátů lze najít na *Kandydaty na post prezidenta Ukrajiny*. Centralna vyborča komisija, <http://www.cvk.gov.ua/wp0011>

³⁾ Pro srovnání viz zprávy OBSE o ukrajinských médiích. (*Media monitoring results, 3 September – 29 October 2004*. ODIHR Election Observation Mission to Ukraine, OSCE, http://www.osce.org/odihr/elections/field_activities/?election=2004ukraine; Media monitoring results, 4–24 December. ODIHR Election Observation Mission to Ukraine, OSCE, http://www.osce.org/odihr/elections/field_activities/2004ukraine/mediamonitring_tv.pdf)

⁴⁾ Viktor Janukovyč – naš vybir. Predvyborča programma. <http://www.wq.ya2004.com.ua/ourchoice/program/> a Victor Yushchenko's electoral programme. <http://www.ukrainatv.com/eng/news/2004/071345.html>

⁵⁾ Shrnutí výsledků všech kol, ale i přehledně zaznamenaný průběh celých voleb lze nalézt na *Ukrainian presidential election, 2004*. http://en.wikipedia.org/wiki/Ukrainian_presidential_election_2004

⁶⁾ Celkový přehled nejzávažnějších nedostatků lze nalézt na *International Election Observation Mission: Statement of Preliminary Findings and Conclusions*. OSCE, http://www.osce.org/dokuments/odihr/2004/11/3811_en.pdf

⁷⁾ Maksymiuk, J. *Will Ukraine Split in Wake of Divisive Ballot?* RFE/RL, 30. 11. 2004, <http://www.rferl.org/featuresarticle/2004/11/e0c82d5d-77ba-46b5-9961-27f393b6ee54.html>

⁸⁾ Viz *Rezultaty golosuvańa po Ukrajinі*. Centralna vyborča komisija. <http://www.cvk.gov.ua/wp0011>

⁹⁾ Srov. Prizel, I. *National Identity and Foreign Policy: Nationalism and leadership in Poland, Russia, Ukraine*. Cambridge: Cambridge University, 1998.

¹⁰⁾ Podle BBC rusky jako prvním jazykem hovoří 22 procenta obyvatel Ukrajiny. Viz *Languages Across Europe*. http://www.bbc.co.uk/languages/european_languages/countries/ukraine.shtml

¹¹⁾ Srov. Yushchenko's Position Crucial for Common Economic Space. RIA, 13. 1. 2005, <http://en.ri-an.ru/riaindex.cfm?prd-id=160&msg-id=5304029&startrow=1&date=2005-01-13&do-alert=0>

¹²⁾ *Ukraine wants EU to upgrade new neighbourhood Action Plan*. EurActiv, 16. 12. 2004, <http://www.euractiv.com/Article/?tcaturi-tcm:29-133525-16&type=News>

¹³⁾ Wolczuk, K. *The EU's Response to Ukrainian Turmoil*. RFE/RL, <http://www.rferl.org/reports/pbureport/2004/12/47-231204.asp>